Пропорциите на хаоса в цифри

Точно преди една година започна да работи една от най-важните научноизследователски програми на Центъра за изследване на демокрацията - социологическата. От самото начало обект на нашето внимание станаха такива проблеми, като трансформацията на старите политически култури и субкултури и възникването на нови, формирането на политически структури, предизборните и следизборните нагласи на населението в непосредствения посттоталитарен период, въздействието на средствата за масово осведомяване върху политическите настроения на обикновените хора, междуетническото противостоене, отражението на икономическата криза в масовото съзнание на хората и т.н. Част от тези изследвания станаха достояние на нашата общественост, други са в своята последна фаза на обработка, трети още предстоят. В настоящия анализ предлагаме на читателите някои резултати от нашите търсения, обобщени въз основа преди всичко на данните от последните три проучвания на Центъра за изследване на демокрацията, проведени през януари, април, май 1991 г.

I Българите пред лицето на кризата

Едва ли би могло да се оспори твърдението, че през 1991 година най-съществeният фактор за социалното и политическото поведение на българите е икономическото състояние на страната. Всички демоскопски проучвания, проведени от нас, по един или друг начин са се докосвали до въпроса за развитието на обществено-политическата и икономическа криза и нейното отражение в съзнанието и поведението на хората.

Първите симптоми на настъпващата стопанска разруха бяха уловени още през пролетта и лятото на миналата година, когато буквално пред очите ни магазините започнаха да опустяват, джобовете - да се изпразват, самочувствието ни да се изпарява. През есента мизерията стана очевиден факт, но в масовото съзнание тя като че ли се свързваше единствено с липсата на стоки.

В анкетите на ЦИД от този ноември и декември 1990 г. ние си поставихме въпроса дали обикновеният българин си дава достатъчно ясна сметка за това какво е неговото положение в момента и какви са перспективите за неговата промяна. На въпроса „как се промени икономическото положение в нашата страна през последните 12 месеца" запитаните по време на двете анкети отговориха по следния начин:

	Ноември	Декември
подобри се	24.6	6.2
остана си същото	20.8	9.9
влоши се	47.3	78.9
не мога да преценя	17.1	4.9

Кризата вече беше станала реалност, но през целия зимен период тя като че ли все още не беше влязла в нашите домове - поне за това говореше самопреценката на българите за икономическото състояние на собствените им домакинства:

	Ноември	Декември	Януари	Април
добро	19.2	26.7	30.0	16.3
трудно	39.0	53.9	44.5	52.4
лошо	41.8	19.1	25.5	31.0

Това обстоятелство стана и хранителна среда за един умерен оптимизъм. В началото на ноември 2.1 % от анкетираните смятаха, че кризата е временна и страната ще излезе от нея през пролетта на 1991 г.. Над 17.% обаче пренасяха своя оптимизъм за след две години, а 26% - след пет. Песимистите тогава бяха малцинство. Те съставляваха малко повече от една трета. Един месец по-късно, през декември 1990 г., 5.3% все още смятаха, че в сравнение с 1990 г. новата 1991 г. ще бъде година на икономическо благополучие, 15.5% - не ще бъде горе-долу същата, а 68% си я представяха като година на икономически трудности.

Търсенето на причините за този оптимизъм ни накараха да се разровим в по-дълбоките пластове на съзнанието и в исторически обусловените рефлекси на българина. Получените емпирични данни потвърдиха нашето схващане, че основните групи причини трябва да се търсят:

1. в предварителната морална и материална мобилизация и в бързата адаптивност на населението - според анкетата на ЦИД от януари 1991 г. - една значителна част от населението беше натрупала запаси като по време на война;
2. в неразбирането на сложността и особено на времевите параметри на извършвания в момента преход;
3. в нееднаквата засегнатост на отделните социални, професионални и възрастови категории от населението (реформата „удря" най-силно периферните възрастови групи - хората между 18-25 години и тези над 60 години);
4. не на последно място е увереността, че главната причина за сегашното положение - старият режим, е вече преодоляна.

На пряко зададен въпрос, кой е виновен за сегашното икономическо положение на страната, през април 1991 г. 42.2% българи посочваха преди всичко Т.Живков и неговото обкръжение, 40.6% - управлението на БКП до 10.11.1989 г. и 19.3% - свалилите Живков, респективно последните две правителства на Луканов. СДС и сега действуващото правителство се обвиняват респективно едва от 8.6% и 5.2% от запитаните.

Тази убеденост на българите проличава и в отношението им към икономическата реформа, провеждана от правителството на Димитър Попов. През април близо 58% я одобряваха изцяло или с известни резерви, като в същото време определено смятаха, че нейният монетарен етап е прекалено тежък. За над 57% от тях цените на основните стоки са непоносимо високи, а за 39.0% - много високи.

През месец май обаче икономическото положение на България продължи да се влошава и вече 70.2% от анкетираните си даваха точна сметка за това, други 22.3% го оценяваха като сравнително лошо и само 3.9% - като добро. Това рефлектира и в отношението към икономическата реформа - онези, които бяха изцяло доволни от нея, останаха само 7.1%; а процентът на неодобряващите нарасна до 16.3%.

Отношение към икономическата реформа	Април	Май
Изцяло я одобряват	17.8	7.1
Одобряват с резерви	40.1	39.8
Като цяло не я одобряват, но считат, че има положителни страни	17.2	26.7
Изобщо не я одобряват	13.2	16.3

Независимо от това през май оптимизмът на българите се повиши. На въпроса, какво ще бъде икономическото положение на вашето домакинство след една година, 23% (+10.5 спрямо ноември) отговарят, че ще бъде малко по-добро, 20.5% (+0.3 спрямо ноември), че ще остане същото, 18,2% (-5.5 спрямо ноември), че малко ще се влоши и 18.0% (-5.6 спрямо ноември), че ще се влоши много. Повиши се градусът на оптимизма и в по-дългосрочен план. На въпроса, какво ще бъде икономическото положение на вашето домакинство след след пет години, респондентите дадоха следните отговори:

	Ноември	Май
много по-добро	7.9	14.0
малко по-добро	32.6	32.3
същото	12.6	8.2
малко по-лошо	9.0	3.7
много по-лошо	7.7	6.0
не може да пр.	30.1	35.0

Тези резултати показват, че горепосочените фактори (или поне част от тях) продължават да действуват и да определят икономическото поведение и политическото съзнание на българите. В същото време се забелязаха и първите признаци на умора и раздвоение. хората, които биха избрали по-бърза икономическа промяна (каквато на практика вече започна у нас), при която материалното положение на мнозина ще се влоши, но с перспектива за значително подобрение след няколко години, вече съставляваха 43.2%. Горе-долу толкова (42.5%) са и онези, които отговарят, че са за по-постепенна промяна, при която затрудненията не са толкова големи, но подобрението е по-бавно и по-умерено.

Това не са просто различия в предпочитанията към един или друг темп на преход. В тези проценти са „закодирани" определени нагласи, които могат да доведат до изострящо се противопоставяне, особено при неблагоприятна динамика на доверието към държавните органи и институции. Над 34% от запитаните заявяват, че нямат доверие във Великото народно събрание, над 40% - в местните органи на властта и 30% - нямат доверие в нито една държавна институция. Положителни резултати продължава да събира единствено правителството с 43% доверие срещу 20% недоверие (наред с такива традиционно предпочитана институция като армията, към която 67% от нашите респонденти се отнасят с доверие и едва 10% с недоверие). Динамиката на одобрението на различните институции сред привържениците на двете основни (все още) политически ориентации за периода януари - април 1991 г. показва още веднъж, че противопоставянето в българското общество, съчетано с растящото недоверие, може да сложи край на периода на социален мир.

		Януари	Април
СДС:	ВНС	9.9	5.8
	Президентство	46.1	40.1
	Правителство	6.6	16.4
	Нямам доверие в никоя институция	18.1	20.1
БСП:	ВНС	15.7	16.9
	Президентство	3.3	2.0
	Правителство	12.8	19.3
	Нямам доверие в никоя институция	20.0	29.9

Същото ни подсказва и своеобразната „класация на неодобрението":

Нямат доверие на (в %):	Декември	Януари
Никоя синдикална организация	30.4	32.1
Никоя държавна институция	22.5	26.2
Никоя политическа организация	23.8	25.4
Никой политически деец	14.6	17.0
Няма да участвуват в евентуални избори	17.7	22.3

Както се вижда, класацията по непопулярност оглавяват синдикатите! Сравнително по-ниският процент при политическите дейци не бива обаче да заблуждава никого: все пак там възможностите за избор са най-големи. Но явно недостатъчни. Да не говорим, че доверието към тази или онази политическа фигура, институция или партия в повечето случаи вероятно е избор на „най-малкото зло".

С една дума: „Политици, внимавайте в картинката". Перифразираме известната крилата фраза на г-н Петър Берон не за да предизвикваме съдбата, а за да обърнем внимание на най-тривиалния факт, който регистрира поредицата политически проучвания на Центъра за изследване на демокрацията: политическото отчуждение расте и достига критична фаза точно „на старта" на икономическата реформа, когато правителството на страната особено остро се нуждае от обществено доверие. Печалният опит на последния половин век ни показа как се управлява страна, в която съществува отчуждение между народа и органите на политическа власт.

II Политически партии и политическо представителство

БСП			
СДС			
БЗНС			
ДПС			
Друга партия			
Няма да гласува			
Не желае да отговори			

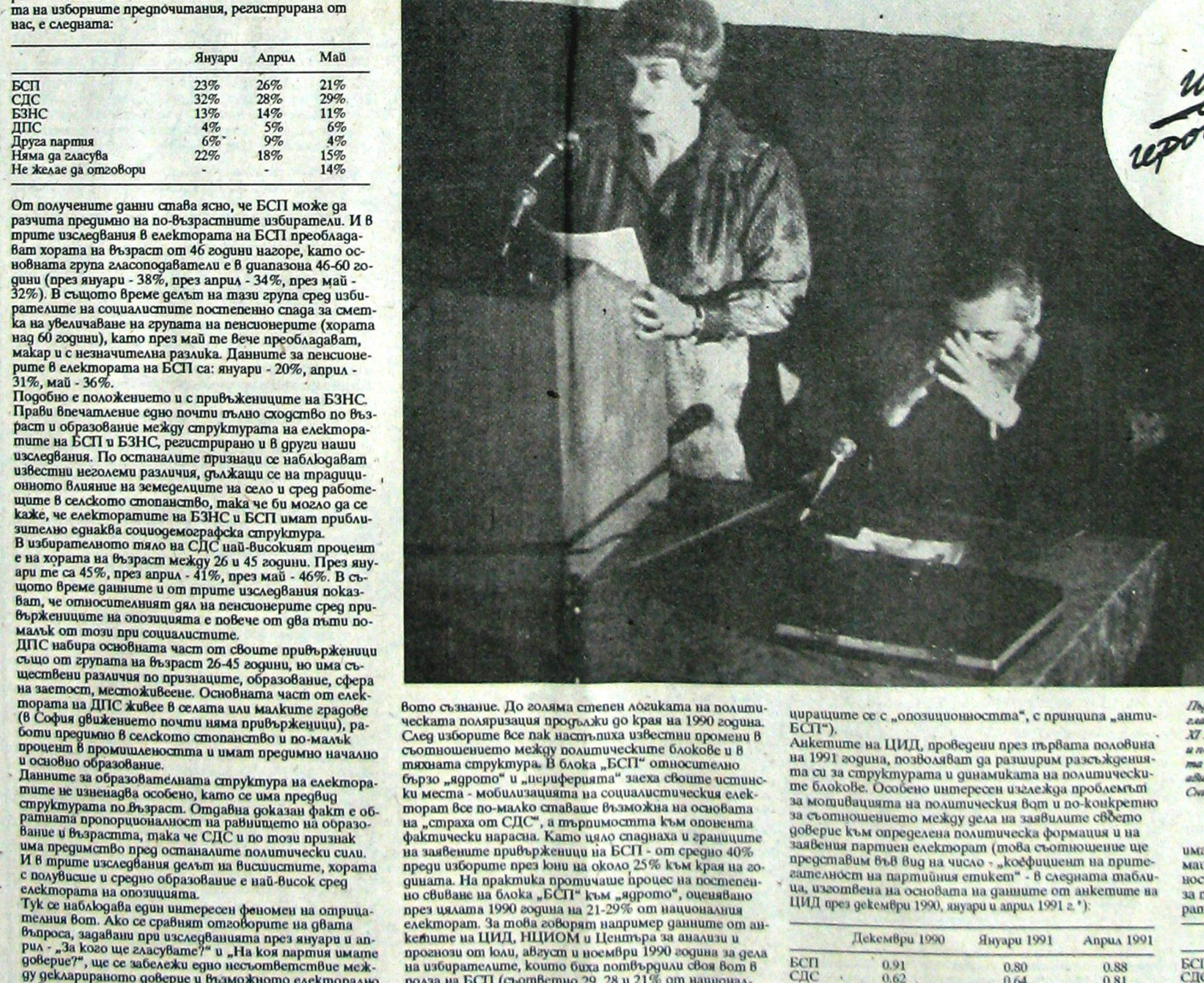

III Структура и динамика на политическите блокове

Зад политическите етикети в днешния политически процес са структурирани политически блокове, които представляват динамично единство на членове и симпатизанти на политически формации, обединени около определен набор от ценности, идеи, политически символи. Както и другаде, политическите блокове се структурират около едно повече или по-малко устойчиво „ядро", включващо „твърдите" избиратели на политическата формация, около което гравитира изменчива „периферия", включваща по-скоро прагматично ориентирани привърженици и симпатизанти, склонни в определена ситуация да променят своите политически предпочитания.

Проучванията на Центъра за изследване на демокрацията (ЦИД), както и на Националния център за изучаване на общественото мнение (НЦИОМ) и на други изследователски звена през 1990 година показаха, че основен структуриращ фактор на политическите блокове в страната е процесът на политическа поляризация между двете „свръхсили" - БСП и СДС. Тази поляризация в навечерието на изборите доведе до размяната на местата между „ядра" и „периферии" - особено голямо значение започна да играе периферията, ...

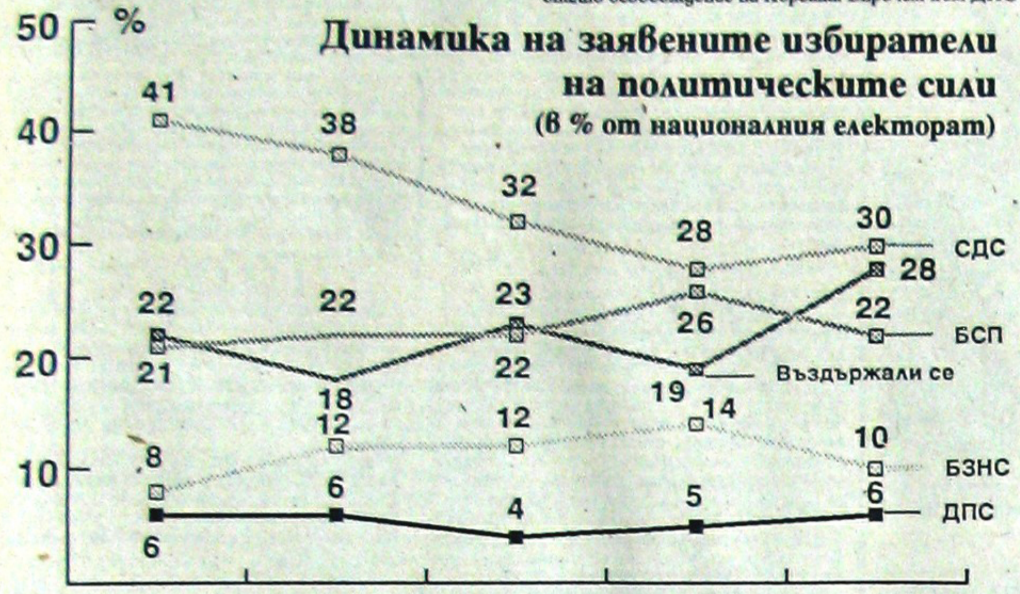

IV Политически блокове или политически субкултури?

V Хипотези за електоралната динамика

VI Мас-медии и политици